

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІРАТСТВА У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Олена Штефан,
*завідувач відділу авторського права і суміжних прав
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
доцент, кандидат юридичних наук*

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що сьогодні дуже великий попит на результати інтелектуальної власності, а власне об'єкти права інтелектуальної власності вже давно стали товаром. Так, наприклад, за даними американського Альянсу виробників програмного забезпечення «Business Software Alliance», Україна в минулому році посіла друге місце у списку країн, які мають найвищий рівень комп'ютерного піратства. З піратським рейтингом у 91 % наша країна поступається лише В'єтнаму (92 %). Ми обігнали навіть Китай, що за підсумками 2003 року поділяв з В'єтнамом першу позначку антирейтингу. Однак піратський рейтинг Піднебесної упав на 90 %. Збитки виробників комерційного програмного забезпечення внаслідок неліцензійного використання комп'ютерних програм в Україні сягнули \$ 107 млн [6]. Тож питання охорони та захисту авторських і суміжних прав є актуальними не лише в доктрині інтелектуальної власності, а й у практичній, правозастосовній діяльності. Захист авторських і суміжних прав, за своєю суттю є сукупністю певних заходів, які застосовуються та спрямовуються на повнення чи визнання авторського права, а також на захист прав осіб, яким належать авторські права й (або) суміжні права в разі їх порушення чи оспорення.

Мета роботи полягає у визначенні кваліфікуючих ознак піратства та від-

окремленні його від інших порушень у сфері авторського права.

Ступінь розробки цього питання. Питання незаконного використання результатів чужої творчості в контексті загальної проблематики права інтелектуальної власності розглядали такі відомі правознавці, як В. М. Гордон, В. О. Дозорцев, О. М. Мельник, О. Д. Святоцький, О. П. Сергєєв, О. О. Підпригора, О. А. Підпригора, Р. Б. Шишка та ін. Водночас, у спеціальній літературі не проводилося комплексного аналізу законодавства та практики щодо виявлення кваліфікуючих ознак піратства.

Національне законодавство у сфері авторського права містить перелік дій, вчинення яких визнається порушенням авторського права й (або) суміжних прав, які дають підстави для судового захисту.

Одним з порушень авторського права і суміжних прав законодавець називає «піратство» («піратство» від лат. *pirata* — той, що нападає). Безпосереднє визначення цього явища, а також його кваліфікуючі ознаки містяться в п. «б» ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так, відповідно до вказаної норми Закону, «піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав — опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (зокрема

й, комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організації мовлення».

Насамперед, необхідно звернути увагу, на те, що таке правопорушення як піратство можливе як у сфері авторсько-правових відносин, так і в суміжно-правових.

Першою кваліфікуючою ознакою піратства є опублікування, відтворення примірників об'єктів авторського права і суміжних прав.

Перелік об'єктів, що підлягають авторсько-правовій охороні наводиться у ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та у ст. 433 ЦК України. Варто зазначити, що охороні підлягають усі твори, зазначені у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Перелік об'єктів суміжних прав міститься у ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та ст. 449 ЦК України. Необхідно звернути увагу на те, що законодавець наводить вичерпний перелік об'єктів, які можуть отримати правову охорону суміжним правом. Так, об'єктами суміжних прав, незалежно від призначення, змісту, оцінки, способу та форми вираження, є:

- а) виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів;
- б) фонограми, відеограми;
- в) передачі (програми) організацій мовлення.

Розкриваючи першу кваліфікуючу ознаку піратства варто звернути увагу на те, що воно можливе лише щодо примірників об'єктів авторського права та суміжних прав, які були опубліковані, відтворені.

Як відомо, в ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні

права» законодавець наводить визначення термінів. Так, згідно із зазначеною нормою Закону, під примірником твору розуміють копію твору, виконана у будь-якій матеріальній формі; під примірником фонограми розуміється копія фонограми на відповідному матеріальному носії, що виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї фонограми та містить усі зафіксовані на ній звуки чи їх частину; під примірником відеограми потрібно розуміти копію відеограми на відповідному матеріальному носії, яка виконана безпосередньо чи опосередковано із цієї відеограми та містить усі зафіксовані на ній рухомі зображення чи їх частину (як із звуковим супроводом, так і без нього).

Говорячи про примірники об'єктів авторського права та суміжних прав потрібно зазначити, що далеко не всі об'єкти цих прав мають здатність до тиражування чи копіювання. Наприклад, досить складно уявити собі, як можна зробити примірник усного твору чи виконання, якщо вони попередньо не були зафіксовані на матеріальному носієві. Тож, кількість об'єктів щодо яких може бути вчинено піратство звужується завдяки властивостям об'єктів авторських і суміжних прав. Можна припустити, що саме з цієї підстави законодавець у визначенні терміна «піратство» обмежився вказівкою «фонограмами, відеограмами і програмами організацій мовлення». Щодо об'єктів авторського права, то при встановленні піратства щодо них потрібно розглядати з кожен конкретний випадок.

Другою ознакою піратства можна назвати опублікування, відтворення охоронюваних об'єктів.

У доктрині права інтелектуальної власності існує точка зору, відповідно до якої використання творів класифікують залежно від підстав — на договірні та позадоговірні [4, 362–375]. Наведений доктринальний підхід збігається з позицією законодавця. Так,

згідно з ч. 1 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», майнові права автора (чи іншої особи, що має авторське право) можуть бути передані (відчужені) іншій особі за авторським договором після чого ця особа стає суб'єктом авторського права. За договором автор (чи інша особа, яка має авторське право) може надати дозвіл на вчинення дій, що наведені в ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Водночас, перелік правомочностей автора, закріплений у ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» не є вичерпним. ЦК України у ст. 441 також містить перелік дій, котрі законодавець відносить до використання твору, що також не є вичерпним, а саме:

- 1) опублікування (випуск у світ);
- 2) відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі;
- 3) переклад;
- 4) переробка, адаптація, аранжування й інші подібні зміни;
- 5) включення складовою частиною до збірників, баз даних, антологій, енциклопедій тощо;
- 6) публічне виконання;
- 7) продаж, передання в найм (оренду) тощо;
- 8) імпорт його примірників, примірників його перекладів, переробок тощо.

Варто зазначити, що не всі способи використання творів, зазначені в ЦК України, тотожні з тими, які закріплені в Законі України «Про авторське право і суміжні права».

Згідно із ч. 1 ст. 40 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виробники фонограм і виробники відеограм можуть дозволити чи заборонити іншим особам:

- а) відтворення (пряме й (або) опосередковане) своїх фонограм і відеограм у будь-якій формі та будь-яким способом;
- б) розповсюдження серед публіки фонограм, відеограм та їх примір-

- ників шляхом першого продажу або іншої передачі права власності;
- в) комерційний прокат фонограм, відеограм і їхніх примірників, навіть після їх розповсюдження, здійсненого виробником фонограми чи відеограми або за їх дозволом;
- г) публічне сповіщення фонограм, відеограм та їхніх примірників через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця та в будь-який час за їх власним вибором;
- д) будь-яку видозміну своїх фонограм, відеограм;
- е) ввезення на митну територію України фонограм, відеограм та їхніх примірників з метою їх поширення серед публіки.

Організаціям мовлення, згідно з ч. 1 ст. 41 Закону України «Про авторське право і суміжні права», належить виключне право на використання своїх програм будь-яким способом і виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам:

- а) публічне сповіщення своїх програм шляхом трансляції та ретрансляції;
- б) фіксацію своїх програм на матеріальному носії та їх відтворення;
- в) публічне виконання і публічну демонстрацію своїх програм у місцях з платним входом.

Організація мовлення також має право забороняти поширення на території України чи з території України сигналу із супутника, що несе її програми, органам, які розповсюджують, для яких цей сигнал із супутника не призначався.

Дещо інакше законодавець підійшов до визначення правомочностей виробників фонограм і відеограм у ЦК України. Так, спочатку в ч. 1 ст. 425 ЦК України навів перелік майнових прав, належних суб'єктам суміжних прав, при цьому всі вони зводилися до «виключного права на використання об'єктів», «виключного права дозволя-

ти використання», «права перешкоджати неправомірному використанню», а потім вже у ст. 454 ЦК України визначив перелік дій, котрі належать до використання фонограм і відеограм і в ст. 455 ЦК України — використання передачі (програми) організації мовлення. Необхідно мати на увазі, що перелік дій, пов'язаних з використанням фонограм, відеограм, програм організації мовлення, наведений у статтях 454, 455 ЦК України, не є вичерпним.

Виходячи із вищенаведеного можна дійти висновку, що законодавець оперує водночас кількома термінами щодо об'єктів авторського права і суміжних прав, а саме: «опублікування», «відтворення» та «використання». Наведені поняття є різними за своїм змістом.

Опублікування твору законодавець пов'язує з випуском в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права й (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, у кількості, здатній задовольнити, зважаючи на характер твору, розумні потреби публіки, шляхом його продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору вважається також депонування рукопису твору у сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Беручи до уваги наведене визначення терміна «опублікування твору», таке використання твору законодавець пов'язує з наявністю згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права та суміжних прав.

Під відтворенням розуміють виготовлення одного чи більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (і цифровій також), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Порівнявши ці законодавчі визначення термінів «опублікування» та «відтворення», можна дійти висновку, що поняття «опублікування» є значно ширшим, оскільки воно охоплює різноманітні способи виготовлення примірників, зокрема й електронним способом, з метою задоволення різноманітних інтересів, тоді як «відтворення» обмежується виготовленням примірників лише в такій матеріальній формі, яку може зчитувати комп'ютер.

Водночас, якщо звернутися до тлумачного словника С. Ожегова, то відтворення розуміють як поновлення, повторення в копії [5, 92], а під опублікуванням — оголошення, надання гласності в друкованому органі [5, 581]. Своєю чергою, В. Даль відтворення також тлумачить як копію, репродукцію [2], а Д. Ушаков під опублікуванням розуміє «надрукувати для загального відома, зробити відомим шляхом розміщення у пресі» [3].

Отже, побутове розуміння «відтворення» й «опублікування» суттєво відрізняється від розуміння цих термінів у законодавстві. За своїм змістом «відтворення» в буденному значенні є ширшим поняттям, ніж «опублікування», «відтворення» може бути й шляхом «опублікування», наприклад, відтворення твору шляхом повторного опублікування, перевидання. На таку суттєву відмінність у трактуванні законодавця та у буденному слововживанні, цих двох термінів слід зважати при кваліфікації діяння як піратства.

Визначення терміна «використання» законодавство не містить, проте

якщо виходити зі змісту положень ЦК України, то можна дійти висновку, що його зміст розкривається через реалізацію правомочностей виробників фонограм, відеограм, організацій мовлення.

Якщо формально підходити до законодавчого визначення піратства можна побачити, що законодавець, визначаючи ознаки цього явища, їх перелічує через кому, тобто: «опублікування, відтворення...». Виходячи із загальних принципів права, такий виклад змісту норми закону вказує на те, що об'єкти авторського права і(або) суміжних прав повинні одночасно буди і опублікованими, і відтвореними, адже законодавець не вводить альтернативу сполучником «або». Тож, беручи до уваги, що поняття відтворення за своїм змістом є вужчим, аніж поняття опублікування, у контексті піратства примірники об'єктів авторського права і (або) суміжних прав повинні бути виготовлені будь-яким способом у формі, котру може зчитувати комп'ютер.

Другою кваліфікуючою ознакою піратства законодавець називає «ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України» (п. «б» ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Під митною територією України законодавець розуміє територію України, зайняту сушею, територіальне море, внутрішні води та повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки та споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України (ст. 9 МК України). Митний кордон України збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України (ст. 10 МК України).

Особливості переміщення товарів, які містять об'єкти інтелектуальної власності визначаються розділом XIV МК України й іншими законами України.

Водночас, якщо формально підходити до тлумачення положень закону то можна побачити, що законодавець у п. «б» ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», кваліфікуючи піратство через кому, а не через альтернативний сполучник «або» зазначає: «ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України». Відповідно до законодавчого закріплення, має відбуватися одночасна дія: «ввезення» та «вивезення» з митної території України примірників об'єктів авторського права і(або) суміжних прав. Своєю чергою, таку одночасну дію законодавець визначає як «транзит». Транзит — це митний режим, відповідно до якого товари та/або транспортні засоби комерційного призначення переміщуються під митним контролем між двома митними органами України або в межах зони діяльності одного митного органу без будь-якого використання цих товарів, без сплати митних платежів та без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ст. 90 МК України).

Беручи до уваги вищенаведене, друга кваліфікуюча ознака піратства зводить нанівець можливість притягнення до відповідальності за таке правопорушення, як піратство. Тому доцільно було б внести зміни у п. «б» ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», виклавши її в такій редакції: «...ввезення на митну територію України або вивезення з митної території України...».

Третьою кваліфікуючою ознакою піратства законодавець називає розповсюдження контрафактних примірників творів... фонограм, відеограм і програм організацій мовлення.

Під розповсюдженням об'єктів авторського права і (або) суміжних прав за-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

конодавець розуміє будь-яку дію, за допомогою якої об'єкти авторського права і (або) суміжних прав безпосередньо чи опосередковано пропонуються публіці, зокрема й доведення цих об'єктів до відома публіки таким чином, що її представники можуть здійснити доступ до цих об'єктів з будь-якого місця та в будь-який час за власним вибором (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Розповсюдження об'єктів авторського права і (або) суміжних прав є досить широким поняттям та воно може здійснюватися, зокрема, й за допомогою мережі Інтернет. Відповідно, за таких умов, аби розповсюдити об'єкти авторського права і (або) суміжних прав не має потреби «ввозити на митну територію України, вивозити з митної території України» їхні примірники.

У контексті законодавчого визначення піратства трактування терміна «розповсюдження» суттєво звучується, виключаючи можливість розповсюдження примірників об'єктів авторського права і (або) суміжних прав, наприклад, через супутник, радіохвилі або будь-яким іншим бездротовим способом або за їх допомогою. Таке законодавчо зумовлене обмеження безпосередньо позначається на рівні та ефективності захисту прав суб'єктів авторського права та суміжних прав на об'єкти зазначених прав. Тож, у контексті піратства розповсюджуватися можуть лише такі примірники творів, фонограм, відеограм, програм організацій мовлення, котрі втілені в матеріальну форму, що придатна для транспортування різноманітними транспортними засобами.

Необхідно звернути увагу на те, що визначаючи термін «піратство» законодавець «розповсюдження» безпосередньо пов'язав із «контрафактними примірниками творів... фонограм, відеограм і програм організацій мовлення».

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», контрафактний примірник твору, фо-

нограми, відеограми — це такий примірник твору, фонограми чи відеограми, відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права та (чи) суміжних прав, зокрема й примірники захищених в Україні творів, фонограм і відеограм, які ввозяться на митну територію України без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права й (або) суміжних прав, зокрема з країн, у яких ці твори, фонограми та відеограми ніколи не охоронялися чи перестали охоронятися.

Виходячи із наведеного законодавчого визначення, вирішальним для визнання чи невизнання примірника об'єкта твору, фонограми, відеограми контрафактним необхідно, щоб такий примірник був відтворений, опублікований і (або) розповсюджуваний з порушенням авторського права і (або) суміжних прав. Тож, має відбутися неправомірне використання твору, фонограми та відеограми.

Під неправомірним використанням твору, зазвичай, розуміють будь-яке використання об'єкта авторського права як у межах договору, так і поза договором, що порушує майнові та особисті немайнові права суб'єктів авторського права.

Зважаючи на те, що законодавець поняття «контрафакт» безпосередньо пов'язує із «піратством», визначаючи його як кваліфікуючу ознаку, необхідно зазначити, що опублікування, відтворення примірників творів, фонограм, відеограм повинно здійснюватися без згоди суб'єктів права на зазначені об'єкти авторського права і суміжних прав, так само й ввезення на митну територію України має відбуватися без згоди автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав. Саме за таких умов примірники творів, фонограм і відеограм можуть бути визнані піратськими, а діяльність осіб, які опубліковують, відтворюють і розповсюджують такі примірники, може бути визнана піратською.

Досліджуючи законодавчо визначений зміст терміна «контрафакт» у контексті визначення кваліфікуючих ознак піратства, необхідно звернути увагу на те, що законодавець обмежив перелік об'єктів авторського права та суміжних прав, порівняно з переліком об'єктів, на які посягає піратство. Так, якщо порівняти визначення піратства та контрафакту, очевидним стає те, що до об'єктів контрафакту не належать програми організацій мовлення. Виходячи з того, що піратство визначається через контрафакт, можна дійти висновку, що програми організацій мовлення залишаються поза межами охорони та захисту від піратських дій, оскільки на них не поширюється одна із кваліфікуючих ознак піратства — контрафактність.

Вивчаючи питання співвідношення понять «піратство» та «контрафакт», варто брати до уваги, що національний законодавець використовує і термін «контрафактні товари», зміст якого суттєво відрізняється від «контрафактного примірника твору, фонограми, відеограми». Так, контрафактні товари — це товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України чи вивезення з цієї території є порушенням прав інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону (п. 17 ст. 4 МК України). Як бачимо, термін «контрафактні товари» є досить широким поняттям, яке охоплює величезну групу товарів, адже практично будь-який товар містить у собі об'єкти права інтелектуальної власності. Водночас, визначальним для терміна «контрафактні товари» є ввезення на митну територію України чи вивезення з цієї території товару, що містить об'єкти права інтелектуальної власності, яке призводить до порушення прав власника.

Варто звернути увагу й на те, що контрафактним товаром може бути визнаний товар, який містить об'єкти

інтелектуальної власності, який імпортується на територію України чи експортується з її території. Натомість, як ми вже вище з'ясували, характерною ознакою піратства є транзит, тобто «ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України».

Підсумовуючи все вищевикладене та спираючись на формальне трактування закону, можна дійти висновку, що визначення піратства у сфері авторського права і (або) суміжних прав, яке міститься в п. «б» ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», віддалено нагадує той зміст, який в нього вкладається як на практиці, так і в розумінні фахівців.

Дещо інший підхід закріплений у Проекті типових положень ВОІВ, в якому під піратством розуміються дії, за яких екземпляри творів виготовляються в комерційних масштабах без отриманого дозволу від особи, якій належить авторське право чи суміжні права на твір або його виконання, на охоронювану фонограму чи передачу організацій мовлення, залежно від конкретних обставин (такі екземпляри також мають назву «піратські екземпляри»). Інакше кажучи, піратство розглядається як протиправна поведінка, що безпосередньо посягає на виключні права автора щодо використання твору. Стосовно об'єктів посягання, то їхній перелік досить великий: це екземпляри (друкованих матеріалів, дисків, касет та ін.) літературних, художніх, аудіовізуальних, музичних творів або їх виконання, комп'ютерні програми та банки даних, а також без отриманого дозволу показ вистав, повторне використання програм організацій мовлення тощо.

При кваліфікації піратських дій, за документами ВОІВ, визначальним є комерційний масштаб, який визначається обсягом виготовленої незаконної продукції, способом її виготовлення, а також метою, що полягає в отриманні прибутку.

Крім вказаних, піратськими діями відповідно до Проекту типових положень ВОІВ, вважаються: 1) виготовлення упаковки чи упаковка; 2) вивезення, ввезення та провезення; 3) пропонування щодо продажу, оренди, надання займу чи будь-яка інша форма розповсюдження; 4) продаж, оренда, надання займу або будь-яка інша форма розповсюдження; 5) володіння з метою здійснити дії, що зазначені вище щодо піратських екземплярів, якщо такі дії вчиняються в комерційних масштабах та без отриманого дозволу особи, якій належить авторське право і суміжні права на літературні чи художні твори, на їх виконання, на фонограму або передачу організацій мовлення, залежно від конкретних випадків [1].

Отже, відповідно до положень міжнародно-правових актів, правозастосовної практики та здорового глузду

доцільно було б внести зміни у п. «б» ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», виклавши її у такій редакції: «піратство у сфері авторського права і (або) суміжних прав — здійснення дій, для задоволення комерційної мети, пов'язаних з опублікуванням і (або) виготовленням, ввезенням на митну територію України чи вивезенням з митної території України і (або) розповсюдженням на території України примірників (екземплярів) творів, фонограм, відеограм і програм організацій мовлення без отриманого дозволу від особи, якій належить авторське право і (чи) суміжні права на твір або його виконання, на охоронювану фонограму або передачу організацій мовлення». ♦

Список використаних джерел

1. Документ ВОИС С&P/CE/2 (18 février 1988) et С&P/CE/2 Corr. (25 avril 1988) [Електронний ресурс]. — Режим доступу к ресурсу : www.wipo.int/edocs/mdocs/enforcement/fr.
2. Словарь Даля [Електронний ресурс] — Режим доступу к ресурсу : http://slovoonline.ru/slovar_dal.
3. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный (онлайн-версия) / Т. Ф. Ефремова [Електронний ресурс]. — Режим доступу к ресурсу : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova>.
4. Мерзликина Р. А. Право интеллектуальной собственности : учебник / Р. А. Мерзликина. — М. : Финансы и статистика ; Ставрополь : Сервис-школа, 2008. — 528 с.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка. — Изд. 12-е, стереотип. / под ред. д-ра филолог. наук проф. Н. Ю. Шведовой. — М. : Русский язык, 1978. — 846 с.
6. Перетяжко М. Україна вийшла на друге місце серед країн з найвищим рівнем комп'ютерного піратства / Маркіян Перетяжко // [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу : <http://www.intelvas.com.ua>. — 15.06.2011 року.

Надійшла до редакції 13.06.2012 року